

Egy határváltozás dimenziói

Az osztrák–magyar határvidék száz évvel ezelőtt

Christopher Clark ausztrál–brit történész egy évtizeddel korábban megjelent nagy sikerű könyvének zárómondata szerint: „Az 1914-ben egymással szemben álló felek (...) alvajárók voltak; néztek, de nem láttak, álmokat kergettek, de nem ismerték fel annak az iszonyatnak a valóságosságát, amit a világra szabadítottak.”¹ Ez a gondolat, illetve a Clark által használt 'alvajárók' metafora találónan írja körül azt a történelmi szituációt, amelyben az osztrák és magyar politikai-katonai vezetők belesodródtak a világháborúba, amit, ahogyan lezajlott, senki sem akart. A közösen elveszített első világháború számos előre nem látható következménnyel járt, ezek egyike, de nem a legsúlyosabb, az új osztrák–magyar határ kialakulása volt.

A Magyarország kárára és Ausztria javára hozott nagyhatalmi döntés keletre helyezte a tradicionális Lajta–Lapincs-határt, pedig 1914 előtt sem a bécsi politikai elit, sem az érintett nyugat-magyarországi német ajkú lakosság nem szorgalmazta a határ megváltoztatását. A három évig húzódó határvita legvégén a két ország kormánya felébredt „alvajáró” állapotából és reálpolitikai megfontolásból meglehetősen gyorsan alkalmazkodott a megváltozott politikai valósághoz. Elfogadták az új államhatár létezését, ami egyszersmind megnyitotta az utat az államközi kapcsolatok normalizálása előtt. 1930-ban, az egyre mélyülő gazdasági válság idején Johannes Schober egykori bécsi rendőrfőnök, 1921–1922 és 1929–1930 között Ausztria kancellárja szintén találó metaforával, a következőképpen jellemezte a két érintett ország kapcsolatát: egy nagyon gazdag házaspár sok vitát követően elvált, majd miután mindketten tönkrementek, újra barátságot kötöttek, együtt sóhajtoztak a régi szép időkre emlékezve.²

A jelen lapszám kaleidoszkópszerűen mutatja be az osztrák–magyar határvidék és lakosságának egy évszázaddal ezelőtti történetét. A kötet szerzői között vannak pályájuk elején álló fiatalok és jelentős tudományos reputációval rendelkező kutatók is. Tanulmányaikban mindannyian egy-egy problémakört járnak körül, amely a nyugat-magyarországi térséghez kapcsolódik. Az új eredmények, tudományos megállapítások összegzése alkalmas arra, hogy láthatóvá tegye az eddigi kutatások főbb irányvonalait, ezért a tanulmányok szerzői törekedtek arra, hogy az álta-

1 Clark, Christopher: *Alvajárók. Hogyan menetelt Európa 1914-ben a háború felé.* Bp., 2015. 570.

2 Österreichisches Staatsarchiv Archiv der Republik (ÖStA AdR) Neues Politisches Archiv (NPA) 415 33.367/1930.; Ges. Bp. 8.229/1930. Bp., 1930. július 7.

luk tárgyalt témakörökhöz tömör historiográfiai áttekintést is adjanak. Emellett egy átfogó összeállítás, egyfajta köztes számvetésként, segítséget nyújthat az új kutatási irányok kijelölésében is.

A tematikus szám apropója elsődlegesen a trianoni békeszerződés 100. évfordulója volt. Az a szinte könyvespolcnyi mennyiségű új szakirodalom, amely újraértelmezte, valamint új megvilágításba helyezte a száz évvel korábban történt eseményeket, inspirálóan hatott a nyugat-magyarországi térséggel foglalkozó kutatókra is. Az első világháború és az azt követő zűrzavaros, átmeneti évek kutatása során született újabb eredmények fontos kiindulási pontként szolgálhatnak a nyugat-magyarországi kérdés történeti narratíváinak újragondolásához is.

A világháború alatti politikai-ideológiai és gazdasági mozgósítás, majd a háborút követő intenzív változások, fordulatok (*courte durée*), miközben felgyorsítottak bizonyos átalakulásokat és új irányt szabtak régóta húzódó folyamatoknak (*longue durée*), számos korábban kialakult társadalmi ellentétet és törésvonalat is elmélyítettek. A tanulmányok ezen braudeli megközelítést is szem előtt tartva mutatják be Nyugat-Magyarország példáján keresztül a száz esztendővel korábbi időszak meghatározó történéseit és jelenségeit, továbbá azok hosszú és rövid távú hatásait.

Az utóbbi évtizedek szakirodalma és a kötetben szereplő tanulmányok egyaránt arra hívják fel a figyelmet, hogy az osztrák és a magyar békeszerződés, illetve az új osztrák–magyar államhatár kialakulása csupán egy-egy fontos, de nem kizárólagos eleme volt a száz évvel ezelőtti eseményeknek és változásoknak. Ha a világháború és a trianoni békeszerződés szerteágazó következményeit egy képzeletbeli mérleg két serpenyőjébe tennénk – és eltekintünk ezen események tisztán emlékezetpolitikai hatásaitól –, a mérleg nyelve minden bizonnyal azt mutatná, hogy az első világháború intenzívebb, nagyobb hatású társadalmi és gazdasági folyamatokat idézett elő, mint a trianoni békeszerződés önmagában.

Az első világháború hatása Magyarországon esetében (is) sokrétű volt. Egyszerre indított mélyreható változásokat és katalizált évtizedes folyamatokat. Első pillantásra – legalábbis a történeti szakirodalomra tekintve – úgy tűnhet, hogy a vizsgált térségben a háború egyik legkézzelfoghatóbb következménye az Ausztria és Magyarország közötti új államhatár volt. Ezzel szemben a kötet több tanulmánya is azt a megállapítást hangsúlyozza, hogy az osztrák–magyar határvita csak visszatételezve, az utókor emlékezetében vált domináns elemmé. A közéleti vitákat és a mindennapi életet Nyugat-Magyarországon – csakúgy, mint az egykori Osztrák–Magyar Monarchia más területein is – elsősorban a háború és az azt követő összeomlás gazdasági és társadalmi hatásai befolyásolták. A nyugati határ mentén élő kortársakat erőteljesebben foglalkoztatták a megélhetési és egzisztenciális kérdések, mint az addig többnyire nem vagy csak alig tudatosult államhatár létezésé és nyomvonala.³

A kötet gazdaságtörténeti tanulmányai tovább árnyalják a történelmi Magyarország „megcsonkításáról” széles körben elterjedt nézetet, miszerint a magyar-

3 Bencsik Péter: *Demarkációs vonaltól államhatárig. A határ menti társadalom és konfliktusai az 1920-as években*. Bp., 2022. 15.

ság a trianoni békeszerződés gazdasági következményeinek passzív elszenvetője volt, és az okozott nehézségek szinte leküzdhetetlenek voltak. Több nyugat-magyarországi példa is a megváltozott gazdasági környezethez való gyors és rugalmas alkalmazkodás képességére hívja fel a figyelmet, legyen szó csempészetéről (Nagy Adrienn tanulmánya) vagy a tradicionális osztrák–magyar gazdasági-kereskedelmi kapcsolatokról (Murber Ibolya tanulmánya). Ennek a rezilienciának és a viszonylag sikeres gazdasági talpra állásnak is köszönhető, hogy az 1920-as években a magyar gazdaság viszonylag gyors növekedést mutatott nemzetközi összehasonlításban is.⁴

A tanulmányok a térség megnevezésének és térbeli lehatárolásának problémájával is foglalkoznak. Nemcsak arról van szó, hogy a történeti és a mai fogalmak nem fedik egymást, hanem arról is, hogy „Nyugat-Magyarország” kapcsán más térbeli kiterjedést vizsgál Kalocsai Péter közlekedéstörténeti tanulmánya, és más vármegyékre terjed ki Bakó Balázsnak a katolikus egyházkormányzatra fókuszáló elemzése. Jankó Ferenc és Törő László Dávid, akik a történeti Nyugat-Magyarországtól elcsatolt Burgenland földrajztudományi és historiográfiai diskurzusait vázolják, ugyancsak más megközelítésből indulnak ki. Minden értekezés mégis ugyanarról a területről szól, miközben a kisebb-nagyobb eltérések is legalább olyan beszédesek, mint a közös vonások.

A tisztánlátást és eligazodását segítő, érdemes már most három, az érintett térséghez kapcsolódó és a korabeli mentális térképet meghatározó fogalmat tisztázni. Nyugat-Magyarország (Westungarn), Német-Nyugat-Magyarország (Deutsch-Westungarn) és Burgenland: ezek a kulcsfogalmak többé-kevésbé ugyanúgy a Magyar Királyság nyugati vármegyéit jelentik, esetleg azok bizonyos részét fedik le. Az elnevezések azonban nemcsak a területi kiterjedés vonatkozásában hordoztak magukban kisebb-nagyobb eltéréseket, hanem másféle jelentéstartalommal is bírtak, és különböző politikai üzenetet hordoztak.

A Nyugat-Magyarország kifejezés, mint térkonceptió, változó területet ölelt fel a mindennapi magyar beszédben és historiográfiában. Tényleges jelentősége a 20. század elején csupán átmenetileg, az egymással rivalizáló osztrák és magyar területigények artikulálása következtében nőtt meg. A történelmi Nyugat-Magyarország-fogalom elsősorban közigazgatási struktúrákon alapuló térkonceptió volt. Az ország belsejéből, a fővárosból nézve a történelmi Magyar Királyság nyugati, esetleg északnyugati vármegyéit foglalta magában. Ez a gazdasági-társadalmi tér – függetlenül attól, hogy éppen ki és hány vármegyét értett alatta – nem alkotott homogén régiót, illetve tájföldrajzi egységet sem. Nem rendelkezett olyan földrajzi, gazdasági vagy nyelvi-etnikai sajátossággal, ami markánsan megkülönböztette volna az ország más területeitől.

A nyelvi-etnikai sokszínűség tekintetében voltaképp hasonlított Magyarország és a Habsburg Monarchia többi soknemzetiségű peremterületéhez. A 19. század második felének központosított és egységesített vármegyerendszere alapvetően nem kedvezett a régióképződésnek. Mégis azt mondhatjuk, hogy a nyugat-

⁴ Tomka Béla: Az első világháború és a trianoni béke gazdasági hatásai Magyarországon. In: *Háborúból békébe. A magyar társadalom 1918 után*. Szerk.: Bódy Zsombor. Bp., 2018. 76.

magyarországi vármegyék ezen évtizedek alatt – gazdasági-kereskedelmi kapcsolataik és az élénk lakossági mobilitás révén – intenzíven kapcsolódtak a Lajtán túli területekhez, az osztrák birodalomrészhez, amire Székely Tamás is utal tanulmányában. A századfordulóra a tradicionális Lajta–Lapincs-határ két oldala között – az Ausztriát és Magyarországot elválasztó adminisztratív határ ellenére – intenzív gazdasági, társadalmi és kulturális összefonódás alakult ki, ami már az önálló régióvá alakulás irányába mutatott. Ez a belső birodalmi határon átnyúló kapcsolat a határ menti, többségében német ajkú területekre még inkább érvényes volt. Ezt a régióképződési, integráció irányába mutató folyamatot az 1918–1923 között zajló határvita megakasztotta, a kijelölt új államhatár pedig felgyorsította a tartós határrezsím kiépülését is. Azonban azt le kell szögeznünk, hogy az új állam- és vámhatár nem szüntette meg a korábban kialakult összefonódásokat, inkább csak átalakította, transznacionálissá és transzregionálissá változtatta azok formáit és tartalmát. Ezenkívül azt is érdemes kiemelni, hogy az osztrák–magyar határ azon kevés 1918 után létrejött államhatár közé tartozik, amelyet az utókor nem kérdőjelezett meg.

1918 őszétől „Nyugat-Magyarország” politikai kifejezés volt az Ausztria által igényelt területre vonatkozóan. Azonban sem a politikai nyilatkozatok, sem a korabeli magyar – ellenzéki és kormánypárti – sajtó nem határozta pontosan (földrajzilag) körül, hogy mit is jelentett konkrétan Nyugat-Magyarország. Esetleg a négy, majd a három nyugat-magyarországi vármegyét, vagy azok bizonyos részeit? Erről a problémakörrel Agg Richárd tanulmánya értekezik részletesen. Aláhúzza azt a tényt, hogy az első világháború végén Nyugat-Magyarország mint térkonceptió képlékeny volt, homály fedte pontos földrajzi határait és jelentését, ami által alkalmassá válhatott a lakosság tartós érzelmi mobilizálására.

A vitatott térséget leíró korabeli német nyelvű kifejezés: *Deutsch-Westungarn* (Német-Nyugat-Magyarország) csak részben egyezett a magyar területi elképzeléssel, mivel a magyar térkonceptió a világháború végén legalább négy vármegye (Pozsony, Moson, Sopron és Vas) területének egészét foglalta magában. Az osztrák *Deutsch-Westungarn* kifejezés viszont csupán ezen vármegyék nyugati, többségében német ajkú részét jelentette. Az osztrákok mindvégig ragaszkodtak a „német” jelző használatához, amivel egyrészt a nyelvi-etnikai alapú területi igényüket húzták alá, másrészt azt is hangsúlyozták, hogy nem a nyugat-magyarországi vármegyék egészére, hanem azok német többségű területeire gondolnak.

A bécsi nagynémet körök már a 20. század elején, többek között az 1908-as boszniai válság idején is felvetették, hogy *Deutsch-Westungarn* nyelvi-etnikai megfontolásokból akár az Osztrák Császársághoz is tartozhatna.⁵ A dualizmus időszakában azonban a békés területátadás ötlete sem Bécsben, sem az érintett terület német ajkú lakosai körében nem talált pozitív visszhangra. A térséget leíró osztrák és magyar területkonceptiók közötti feloldhatatlan ellentét csak az első világháború végén nyert államközi szinten is jelentőséget. Különösen amikor 1918. november 18-án Karl Renner kancellár bejelentette Ausztria igényét a Magyar Királyság többségében német nyelvűek által lakott nyugati területeire. A szociáldemokrata

5 Nagy Iván: *Nyugatmagyarország Ausztriában*. Pécs, 1937. 23.

kancellár javaslatára az osztrák államtanács határozatban fogadta el, hogy „a Pozsony, Moson, Sopron és Vas vármegye egybefüggő német nyelvű településeiből álló terület földrajzi, gazdasági és nemzetiségi szempontból Német-Ausztriához tartozik, évszázadok óta bensőséges gazdasági és szellemi közösséget alkot Német-Ausztriával, és különösen Bécs élelmiszer-ellátása számára nélkülözhetetlen”.⁶

A világháború utáni, szociáldemokrata dominanciájú bécsi kormányzat a megelőző osztrák birodalmi térkonceptciók helyett már kizárólagosan német nemzetállami keretekben gondolkodott. Így a nagynémet nacionalizmusra alapozva igényt tartott az egykori Habsburg Birodalom valamennyi összefüggő német ajkú területére, egyúttal kinyilvánította csatlakozási szándékát Németországhoz is. Az új bécsi vezetés ezzel a lépéssel szerette volna megvalósítani az 1871-ben megírt „nagynémet” egységet, azaz Németország és Ausztria egy államban történő egységesítését. Az 1918. november 12-i ideiglenes alkotmány rögzítette Ausztria területi igényét, és ismét megerősítette Ausztria csatlakozási szándékát Németországhoz. Az osztrák elképzelések jelentős része azonban a német és az osztrák békeszerződések tilalmi miatt nem valósulhatott meg. A zárt osztrák-német magterületen kívül Ausztria birtokába végezetül csak a nyugat-magyarországi vármegyék többségében német nyelvű területei kerültek Burgenland néven.

A vizsgált területhez kötődő és előzetesen tisztázandó harmadik fogalom Burgenland, amely az Ausztriának átadott területből létrehozott új osztrák tartomány hivatalos elnevezése lett. Ez nemcsak nevében tért el a korabeli osztrák (Deutsch-Westungarn) és magyar (Nyugat-Magyarország) térkonceptióktól, hanem területileg is részben mást takart. Az eredeti osztrák igények szerint Német-Nyugat-Magyarország területe magában foglalta Sopront és a környező nyolc települést is. Az 1921. decemberi népszavazás eredményeként azonban a város és környéke nem lett Burgenland része, noha a térséget mindkét békeszerződés Ausztriának ítélte. Mindezek után Burgenland az a terület, amelyet Ausztria a határvíta lezárása után ténylegesen megkapott Magyarországtól.

A területi lehatárolás mellett érdemes szót ejteni az új osztrák tartomány névadási nehézségeiről is. Az eredetileg négy vármegye németek lakta területeire vonatkozó igényt a korabeli geopolitikai realitásokhoz kellett igazítani, amikor Pozsony vármegyét Csehszlovákia 1918–1919 fordulóján katonailag is birtokba vette. Az eredetileg tervezett „Vierburgenland” elnevezésből így lett előbb „Dreiburgenland”, végezetül egyszerűsítésként megszületett a politikai-földrajzi elnevezés. Az 1920. október 1-jével életbe lépett osztrák alkotmány már önálló tartományként definiálta Burgenlandot, annak ellenére, hogy a terület akkor még közel egy éven keresztül de facto magyar közigazgatás és joghatóság alatt állt. Az 1921. januárban született, úgynevezett Burgenland-törvény már az új tartomány államjogi helyzetét is rögzítette, annak ellenére, hogy a terület hivatalos átadására csak 1921. november–december fordulóján kerülhetett sor.

Még legalább egy kifejezést és annak lehetséges szinonimáit érdemes tisztázni a bevezetőben. Ez az úgynevezett nyugat-magyarországi kérdés, illetve annak

6 ÖStA AdR Bundeskanzleramt (BKA) Staatsratsprotokolle (SRP) 36, 1918. november 18.

más megnevezései, vagyis az osztrák–magyar határvíta, továbbá Burgenland keletkezéstörténete osztrák szempontból nézve. Ezt a következőképpen ragadhatjuk meg dióhéjban: egy, a világháborúban vesztes ország, nevezetesen Ausztria igényt tartott egy másik vesztes ország, azaz Magyarország nyugati határvidékére, ahol ugyan többségében német nyelvű lakosság élt, de amely tradicionálisan a Magyar Királyság része volt. Relatív kis területe és mérsékelt gazdasági jelentősége ellenére Ausztria és Magyarország diplomáciai, gazdasági és katonai eszközöket nem kímélve évekig küzdött ezért a határvidékért. Ausztria nem annektálta az igényelt területet annak hivatalos átadásáig, így az 1921 késő ősziig magyar közigazgatás alatt maradhatott. A döntést a vitatott térség hovatartozásáról az első világháború győztes államainak képviselői Párizsban hozták meg. A Saint-Germain-en-Laye-ben aláírt osztrák békeszerződés de jure rögzítette Burgenland Ausztriához tartozását. A magyar fél 1921 késő ősziig ezt a nemzetközi jogi tényállást – a trianoni szerződés hasonló tartalmú rendelkezése ellenére – megkérdőjelezte. Budapest a területátadást minden rendelkezésre álló, akár félkatonai eszközzel is igyekezett késleltetni. Az osztrák–magyar határvitáról – eseménytörténetére utólag visszatekintve – azt mondhatjuk, hogy saját szemszögéből nézve Bécs és Budapest álláspontja egyaránt legitim és érthető volt. Magyarország megközelítőleg 4000 négyzetkilométernyi területet veszített, ami az első világháború utáni összes területvesztés közel két százalékát tette ki. Ausztria pedig úgy kapta meg Burgenland területét, hogy annak legnagyobb városa – a soproni és Sopron környéki népszavazás nyomán – Magyarországon maradt.

Összeállításunk izgalmas tér- és időbeli keresztmetszetét adja a Nyugat-Magyarországon száz évvel ezelőtt történeteknek. A tanulmányok révén az 1870-es évek Nyugat-Magyarországnak társadalomtörténeti látteleletétől indulva eljuthatunk Sopron város emlékezettörténetén keresztül egészen az ezredfordulóig. Az írások tudatosan nem politikátörténeti problémákat vetnek fel, mivel az összeállítás elsődleges célja a nyugat-magyarországi kérdés hagyományos narratíváinak árnyalása, felülvizsgálata és új nézőpontokból történő megközelítése. A kötet végén lévő könyvismertetések betekintést nyújtanak az utóbbi évek osztrák–magyar vonatkozású és határtörténeti tárgyú magyar nyelvű szakirodalmába is.

Székely Tamás – a kötet nyitó tanulmányában – innovatív megközelítéssel tárja elénk Nyugat-Magyarország gazdasági és társadalmi terét, egyaránt hangsúlyozva annak egyedi és általános vonásait. A történeti biztonságkutatás segítségével, széles körű nemzetközi szakirodalomra támaszkodva elemzi a térség társadalmi viszonyait, a közbiztonság, a közigazgatás, a politikai képviselet, valamint a nemzeti és vallási kisebbségek kérdéskörét. A világháború előtti ellenségképek felvázolása kiváló kiindulási alapot teremt az 1918 utáni új ellenségképekkel való összehasonlítás-hoz. Konklúzióként Székely Tamás azt javasolja, hogy a dualizmus kori nyugat-magyarországi viszonyokat érdemes a nacionalizmustörténeti helyett biztonsággtörténeti perspektívából megvizsgálni. Utóbbi megközelítéssel hatékonyabban lehet feltérképezni a tényleges társadalmi kohéziókat, azok diverzióit, illetve hiányát.

A gazdasági és kereskedelmi tényezők jelentőségére hívja fel a figyelmet Murber Ibolya tanulmánya a három esztendeig tartó osztrák–magyar határvitában.

A 19. század utolsó harmadában a két birodalomrész gazdasága és kereskedelme szorosan összefonódott, így a nyugati vármegyék is egyre intenzívebben kötődtek a kelet-ausztriai gazdasági térhez. A gazdasági kölcsönhatások a világháború után is jelentősen befolyásolták Ausztria és Magyarország államközi kapcsolatait, egyúttal a nyugat-magyarországi határvita kimenetelét is. A nyugat-magyarországi példa alapján – ahogy Székely Tamás, úgy – Murber Ibolya is a hagyományos, a nacionalizmusra és a nyelvi-etnikai kisebbségek elszakadási igényére koncentrálnak megállapítások pontosítását javasolja.

Nagy Adrienn gazdaság- és társadalomtörténeti szempontokat hangsúlyozva, alulnézetből tárja elénk a határ menti hétköznapok történetét. Az értekezés fókuszában az osztrák–magyar határon zajló csempészet áll, amelynek okait, mechanizmusait és társadalmi stratégiáit is megismerhetjük. Azonban nem egy romantikus szemüvegen át visszapillantó, kalandos csempészettörténetről van szó. A tanulmány a jogi és közigazgatási átalakulásokat is vizsgálva azt hangsúlyozza, hogy a csempészet nem más, mint a lakosság sajátos reagálása a megváltozott gazdasági-politikai környezetre. Választ kapunk arra is, hogy a csempészet miként befolyásolta a határrezsim kialakulását és a territorializáció folyamatát. Végkövetkeztetésében Nagy Adrienn leszögezi, hogy a világháborút követő nagy politikai, gazdasági és társadalmi átalakulások ellenére a határ mentén élők számára – az új államhatár futásától függetlenül – a határon átnyúló (*transborder*) kapcsolatok fontossága nem csökkent. Burgenland ugyanis a helyiek mentális térképén az 1920-as évek közepén sem egy idegen világot, hanem a saját világuk folytatását jelentette.

Szintén az új osztrák–magyar államhatár gazdasági következményeit, konkrétan a közlekedésben mutatkozó változásokat vizsgálja Kalocsai Péter tanulmánya. Az értekezés a Nyugat-Dunántúl több évszázadra visszatekintő közlekedéstörténetének panorámaszerű felvázolása után azt mutatja be, hogy az új államhatár milyen negatív következményekkel járt a térség közúti, vasúti és légi közlekedésére. A kettévágott és felszabdalt tradicionális közlekedési folyosók – sok egyéb változással együtt – jelentős hatással voltak a határtérség gazdaságára, kereskedelmére is. Kalocsai Péter továbbá arra is felhívja a figyelmet, hogy az új osztrák tartomány nem örökölt kedvező közlekedésföldrajzi viszonyokat, ami nagy kihívást jelentett a burgenlandi tartományi és a bécsi szövetségi vezetés számára egyaránt. Az 1918 után kialakult új határ- és közlekedési viszonyok hatása egészen a 21. századig elér. Burgenland közlekedése számára mind a mai napig az egyik legnagyobb nehézséget a Magyarországtól örökölt fragmentált és hiányos vasúti hálózat, illetve annak hiányos fejlesztése jelenti.

Bakó Balázs tanulmánya elsődlegesen azt vizsgálja, hogy a katolikus egyház milyen álláspontot képviselt a nyugat-magyarországi kérdésben. Egyértelműen bizonyítja, hogy a magyar püspöki kar állhatatosan ragaszkodott – a békeszerződések nemzetközi jogi realitása ellenére is – a nemzeti konszenzus minimumához, a területi integritáshoz. Egyúttal pedig felhívja a figyelmet a püspöki kar baloldallelens, korabeli kifejezéssel élve antibolsevista felfogására is. A püspöki kar érvrendszere és Ausztria-ellenes fellépése gyakorlatilag megegyezett az 1919 ősztől formálódó ellenforradalmi, nemzeti-konzervatív kurzus politikájával.

Agg Richárd a Nyugat-Magyarországról szóló közbeszéd bemutatására vállalkozott. A történeti diskurzuselemzés módszerével vizsgálja a korabeli magyar napilapok állásfoglalását az osztrák–magyar határvitában. Az értekezés jól szemlélteti, hogy a magyar sajtó a határvita idején – politikai irányultságtól függetlenül – a területi integritás fenntartásának jelentőségét közvetítette olvasóinak. A tanulmány segítségével képet kaphatunk a korabeli Ausztria-ellenes megnyilvánulások kontinuum és változó elemeiről. Az ellenségkép tartalmi palettája Bécs „imperializmusától” egészen a „vörös Bécsig” terjedt.

Jankó Ferenc dolgozata a Burgenlandról szóló földrajzi tudás létrehozásának történetébe kalauzol, vázolja az államhatár és Sopron térképi ábrázolása körüli polémikiakat. Láthatóvá válik az a folyamat, amelynek során a legfiatalabb osztrák tartomány térképi alakot öltött. A későbbi Burgenland először 1919-ben jelent meg térképen önálló entitásként, a végleges, a mai tartományi területet ábrázoló térkép viszont csak 1922-ben készült el. A térképek keletkezése között eltelt három eseménydús esztendő is mutatja, hogy az osztrák–magyar határ rögzítése elhúzódott, és az 1923. márciusi kelet-galíciai határ végleges meghúzásától eltekintve a leghosszabbnak számított a térségben.

A kultúrtörténeti és soproni szálát folytatva – de diszciplínát váltva – Törő László Dávid átfogóan ismerteti a Sopron múltját érintő történeti vitákat. A városról szóló, két világháború közötti magyar és osztrák-német historiográfia elemzésével szemlélteti, hogy a történészek által előállított tudás Sopron Magyarországnál maradása esetében miként járult hozzá a politikai-hatalmi elgondolások alátámasztásához vagy azok megkérdőjelezéséhez. Törő László Dávid szerint az osztrák szerzők többsége nyelvi-etnikai alapon érvelt, míg a magyar történeti munkák megalkotói inkább a nemzetállami, politikai vonatkozásokat tartották fontosnak a város múltjának bemutatásakor.

A kultúrtörténeti elemzéseket és egyúttal a kötet tanulmányainak sorát Tóth Imre értekezése zárja le. Soproni témánál maradván nagy ívű áttekintést olvashatunk a *civitas fidelissima* „hűségének” 20. századi emlékeztörténetéről. Nyomon követhetjük, ahogy a külvilág képe átalakult Sopronról, továbbá azt is, hogy a politikai fordulatokkal párhuzamosan a város önképe is folyamatosan átlényegült. Az 1921-es népszavazás során tanúsított „hűség” elismertetése és politikai-gazdasági tőkévé alakítása már a két világháború között is változásokon ment keresztül. A leghűségesebb polgárvárosról kialakított kép és a hatalomnak a városhoz való viszonyulása a kommunista diktatúra idején gyökeresen megváltozott, ami leglátványosabban az 1950-es években a több síkon zajló Sopron–Győr-vitában csapódott le. A tanulmány az ezredfordulóig nyúló rövid kitekintéssel zárja Sopron mint történeti emlékezhely (*lieu de mémoire*) bemutatását.

A nyugat-magyarországi kérdés, valamint a térség történetének kutatását számos vonatkozásban segíthetik a 20. század végi kulturális (*cultural turn*) és térbeli fordulat (*spatial turn*) által kidolgozott szempontok és módszerek. A politika-, társadalom- és gazdaságtörténeti makroelemzések mellett vizsgálati teret kaphat a cselekvő aktorok nézőpontjába helyezkedés, a társadalmi struktúrák, az intézmények és a makrofolyamatok mikroperspektívából (*Alltagsgeschichte*) történő elem-

zése. További új források beemelésével és új megközelítésekkel még inkább láthatóvá tehető a kultúra szerepe a nyugat-magyarországi társadalmi-politikai folyamatokban. A térbelfordulat meglátásai azért különösen ösztönzőek nyugat-magyarországi térséggel foglalkozó kutatók számára, mert ők *par excellence* regionális, de legalábbis szűkebb területi, helytörténeti keretekben gondolkodnak. Emellett az európai történetírásban még mindig releváns témának számít a határtörténet (*border studies*). A társadalom- és gazdaságtörténet mikro- és regionális perspektívái is hasonlóképpen számos lehetőséget hordoznak magukban a térség kutatása során. Ezek kiaknázása és szintetizálása a régióval foglalkozó kutatókra vár, legyen szó a határrezsim formaváltozásairól, a migrációtörténetről, a vállalkozástörténetről vagy egyéb kulturális antropológiai témákról. Ugyanakkor a transznacionális régiótörténeti kutatások is új eredményeket hozhatnak, főként akkor, ha társadalomtörténeti kisrégiók határon átnyúló kapcsolatait, a határvárosok egyedi történetét tartjuk szem előtt. A művelődés-, társadalom- és környezettörténet határmezsgyéjén lévő turizmustörténet viszont még szinte teljes egészében fehér foltnak számít a térség vizsgálatában. A kötetet azzal a reménnyel bocsátjuk útjára, hogy a benne szereplő tanulmányok gondolatébresztő impulzusokkal szolgálnak és ösztönzést adnak újabb kutatások számára.

MURBER IBOLYA

THE DIMENSIONS OF A CHANGE OF BORDER

THE AUSTRO-HUNGARIAN BORDER REGION A HUNDRED YEARS AGO

The reason for this special issue was the hundred year anniversary. The latest insights into World War I and the turbulent post-war years can contribute to reassessing the traditional narratives about West Hungary. The authors of this volume include young researchers at the beginning of their careers as well as experienced colleagues with great insights and a significant scientific reputation. In their studies, they analyse important themes in the history of West Hungary. The recent literature and the studies in this volume draw attention to the fact that the peace treaties and the Austro-Hungarian border-drawing process, while important, were not the only elements of the events of a hundred years ago. As everywhere in the former Habsburg Monarchy, the war-weariness of population and the socio-economic challenges influenced the public discourse in West Hungary too. Existential questions of everyday life pushed the question of the new state border into the background. The authors deliberately did not analyse any political-historical topics, since the aim was to give new approaches and shades to the traditional narratives. They display a wide range of approaches about the events of a hundred years ago. From the socio-economic inventory of western Hungary we can get to the memory culture of the city of Sopron. The reviews at the end of the special issue take us into the recent literature on West Hungary and border studies after World War I.

